

Om tingens betydelse

Anneli Palmesköld

Inledning

En rad med stolar i funkisstil från rådhuset i Halmstad invigt 1938. De är tillverkade i trä med fanerade ryggar och sitsar för kommunfullmäktiges ledamöter att användas vid deras sammanträden. I samband med en renovering kastas de ut och skingras. Några av dem används vid en utställning vid Länsmuseumet Halmstad i mitten av 1990-talet. Vi är några som granskar dem närmare och beundrar såväl formgivning som utförande. Vad vi däremot inte förstår är varför ryggarna uppvisar djupa spår, fåror, av mekanisk nötning, nästan på exakt samma plats mitt på ryggstycket. Det tar en stund innan poletten trillar ner: märkena kommer från hängslen! Det där spännet som förenar hängselbanden i ryggen har skavt mot stolarnas ryggstycken. Eventuellt kan märkena också komma från spännet på västens ryggstycke. Hängslen och västar ingick i den manliga officiella/offentliga klädsel tillsammans med byxor, kavaj och skjorta med övriga tillbehör fram till 1960-talets stora samhällsförändringar. Stolarna med sina märken kan tolkas som ett visuellt vittnesbörd över det kommunala styret och dess utöware från 1930-talet och några årtionden framåt, med en närmast monumental mansdominans. De enstaka kvinnor som valdes in i kommunfullmäktige kunde med egna ögon se hur avvikande de var i sammanhanget, utan hängslen eller västar som lämnar märken på stolsryggen när kavajerna åker av. Utställningen där de ingick handlade om so-

cialdemokratins framväxt i Halmstad och märkena diskuterades vid varje visning.

Avsikten med dessa inledande rader är att illustrera hur ting kan användas och tolkas på ett sätt som är vanligt i museisammanhang. Genom tingen – det materiella – kan man se hur större skeenden i samhället tar sig uttryck, hur makrosamhället speglas på mikronivå. I fallet med rådhusstolarna, måste man gå till dessa för att analysera dem, för att ”läsa” dem. Det räcker inte med de fotografier som visar rådhusets interiör, antingen skildrar dessa när den var helt ny och på väg att tas i bruk eller med fullmäktiges ledamöter sittande i stolarna. Hur bruket av dem syns kan man inte utläsa.

Kunskapen att göra denna typ av materiella analyser finns framför allt hos människor som har förtrogenhet med ting, antingen det handlar om ett analytiskt förhållningssätt representerat på många kulturhistoriska museer eller det handlar om en mer praktisk ingång till tingen där material, form, teknik och bruk står i fokus. Jag ser ting som ett viktigt uttryck för en kommunikation människor emellan, en del av ett tyst samtal mellan människor i ett visst kulturellt och socialt sammanhang. Denna icke-verbala kommunikation, som också sällan verbaliseras, är en viktig del av alla kulturer.

Man kan nalkas ting och det materiella på en mängd olika sätt: som ett uttryck för en tidsanda; som ett resultat av en arbetsprocess (”görande”); utifrån psykologiska begrepp

som t.ex. begär efter ting; som en viktig aspekt av relationer mellan människor, t.ex. delar av en gåvoekonomi; som uttryck för icke-verbal kommunikation i ett givet sammanhang; som ett uttryck för en subkultur osv. I en historisk studie kan ting tillsammans med mer eller mindre knapphändiga texter och arkivmaterial vara det enda empiriska material som erbjuds som källa. Min ambition med denna artikel är att föra en allmän diskussion kring materialitet och att pröva några olika teorier som rör ting.

Teorier om det materiella

I etnologins och de kulturhistoriska museernas barndom handlade forskning och verksamhet om "materiell folkkultur". De forskare som idag intresserar sig för ting, har strukit ledet "folk" och man talar om materiell kultur eller *material culture*, som den engelska termen lyder. Varför ska man då bry sig om de materiella aspekterna av mänskligt liv? Folkloristen Henry Glassie formulerar sig så här: "Material culture records human intrusion in the environment. It is the way we imagine a distinction between nature and culture, and then rebuild nature to our desire, shaping, reshaping, and arranging things during life. We live in material culture, depend upon it, take it for granted, and realize through it our grandest aspirations" (Glassie 1999:1). Ordlistornas definitioner av orden sak, ting, objekt, artefakt och föremål poängterar det Glassie nämner, detta är något annat än natur¹, något icke-levande ofta tillverkat av människohand.

För att visa hur kulturer genomsyras av och definierar sig själva utifrån det materiella, diskuterar Glassie en historieberättares utsaga: "The story is double. Life is improved by progress. Life depends on stability." Den stabilitet som avses är till sin karaktär materiell, då den tar sin utgångspunkt i mattor för vävs för försäljning av kvinnorna i en turkisk by (Glassie 1999:11f). Är det de materiella aspekterna i livet som står för stabiliteten? Ett gene-

relt svar på den frågan är ja. Att förlora alla sina ägodelar, att vara med om att det hus man bor i och den materiella miljö man lever i går till spillo, är en avgörande händelse i en människas liv. Det är inte bara mänskliga relationer som betyder något, det är också det materiella som skapar mening i livet eller som påminner om viktiga relationer till vänner eller släktingar. Det materiella används för att forma och uttrycka vår identitet, till vissa delar vald i dagens rika västvärld. Att analysera kulturer med hjälp av ting, ger en möjlighet att se något annat än om man bara koncentrerar sig på vad som händer mellan människor.

Ett annat sätt att se är att utgå ifrån vad det materiella betyder i människors liv, dvs. en upplevelsebaserad och subjektorienterad ingång till studier av materialitet som antropologen Daniel Miller pläderar för (Miller 1998). Det är inte det materiella i sig som är i fokus, utan människorna som brukar det i vardagen. Inte heller vägen fram till tingen faller inom Millers intressesfär. Det är det färdiga föremålet som står i fokus, även om det kan transformeras till nya former. Frågan han ställer är: om tingen betyder något väsentligt i människors liv, på vilket sätt uttrycks detta? Och vilka ting betyder något för vem och varför (a.a. 1998:15)? Betydelsen av ting kan läsas utifrån en privat respektive en publik sfär, den sistnämnda kan tolkas riktigt stort som den globala sfären. Miller menar att etnografiska studier i materialitet kan visa vad människor faktiskt *gör* och särskilt vad de gör med ting (a.a. 1998:12).

Ting kan också ses utifrån ett strukturellt perspektiv (jfr Miller 1998:6, Olsen 1997:194ff). Språkets tre beståndsdelar – det skrivna ordet, det talade språket och grammatiken – kan i analysen överföras till det materiella. Då utgår man ifrån att det materiella utgör ett meningsbärande strukturellt system som har en underliggande grammatik (Olsen 1997:195). Målet är att klarlägga såväl systemet som dess grammatik samt meningen som föds och existerar i

relation till andra. Överförs resonemanget på stolarna i rådhuset som jag beskrev inledningsvis, kan man se kvinnans underordning mannen och dess uttryck i offentligheten som den underliggande grammatiken. Här är det bruket av stolarna som lämnar spåren, inte formen eller tillverkningen.

Formen på ett föremål kan i analogi med strukturellt tänkande, ses som ett resultat av en underliggande grammatik som anger hur det ska se ut (a.a.1997:97). Eftersom detta förklarar likheter, men inte skillnader, är det viktigt att komma ihåg meningen som skapas i relation till andra. På så sätt poängteras att ting ingår i en icke-verbal kommunikation, där avvikelser och skillnader är ägnade att kommunicera något till betraktaren inom en given social och kulturell ram. Avvikelse kan på så sätt utgöra tysta protester mot något i kulturen eller samhället, som en viktig del i en social strategi (Olsen 1997:185).

Ett vanligt sätt att analysera ting på handlar om att skilja på form/stil och funktion. Ämnesmässigt är det inte ovanligt att form/stil har ansetts höra till konstvetenskapen och funktion till bl.a. etnologin; härav följer den indelning som fortfarande genomsyrar museernas klassifikationssystem, i föremål hörande till högreståndskulturen och föremål hörande till den folkliga kulturen. I linje med detta kan man också skilja mellan mobila och stationära (konst)föremål (Olsen 1997:192). De mobila föremålen följer ett mode och anses vara internationella till sin karaktär. De stationära föremålen å andra sidan, anses vara resultatet av en lokal kultur och ingår som en viktig beståndsdel i lokala seder och bruk. Ytterligare ett sätt att närma sig de två begreppen form/stil och funktion är att se dem som en enhet, där det ena förutsätter det andra. För att ett föremål ska bli till, krävs att båda sidor övervägs i varje given samhällelig situation med dess ekonomiska, teknologiska och kulturella förutsättningar. Varje enskilt ting bär således på både-och (jfr diskussionen i Olsen 1997:176ff).

Ting som hybrider och strävan efter äkthet
I dagens globaliseringsdiskussion är frånvaron av det materiella slående. Sociologen Zygmunt Bauman och andra deltagare har lanserat vagabonden, turisten och flanören som en slags metaforer för den moderna icke-platsbundna människan (Bauman 2000). Kritiken mot dessa metaforer har gällt att diskussionen outtalat handlar om mannen som den som betraktar och rör sig i den nya globala världen (t.ex. Jokinen & Veijola 1997). En förutsättning för att leva ett så rörligt liv som metaforen antyder, är att de platsbundna ting- en med dess förpliktelser saknas. Ägodelar som kräver en plats är uteslutna, ägodelar som kräver personligt och aktivt engagemang finns det inte utrymme för. Istället är denna rörliga individ en fullfjädrad konsument, som omedelbart konsumerar det som köpts in, en backpacker som glider runt i världen. Alternativet, en hemlös och egendomslös människa på flykt, implicerar också ett liv i frånvaro av det materiella.

En annan sida av samma diskussion är när man tar avstamp i det materiella och ser hur enskilda föremål från skilda kontexter sammanfogas till något nytt, något socialantropologen James Clifford tar upp när han diskuterar globaliseringen med exempel utifrån en grupp musiker och deras instrument (Clifford 1997:25f.). Hybrider är benämningen på dessa föremål, en term som ska ses som tolkande för ting som härstammar från en kulturell kontext, men används i en helt annan. Hybrid används inte bara om ting utan också när man talar om identiteter, kulturella eller sociala sammanhang. Kritik mot begreppet har inte låtit vänta på sig, inte minst från postkoloniala utgångspunkter där man frågar sig vem som har rätt att tolka ting som hybrider – hybrid-för-vem? (Friedman 2002:31). En utveckling av resonemanget innebär att risken för att tolkningen ger uttryck för en maktrelation av kulturimperialistiskt slag är stor. En annan fråga är om be-

greppet egentligen är så användbart, vilket man kan uttrycka genom att ställa frågan vad en icke-hybrid är? Svaret är att något sådant inte existerar, utan att alla mänskliga identiteter, kulturella och sociala samhällen samt ting är hybrider. Världen är kreativ och hybrid (Miller 1998:6). Trots denna invändning, är hybrid ett användbart begrepp när man ska nalkas ting. Det innebär att man kan dela upp tolkningen i olika delar, en slags dekonstruktion, och att man kan använda termen som ett neutralt analysverktyg för att nå dessa olika delar. Jag menar också att risken för ett förtryckande maktperspektiv inte är lika giltig när man tolkar ting i historiska sammanhang som i samtidsstudier.

Hur kan man då använda hybrid som ett analysverktyg när man nalkas ting? En hybrid kan förena såväl *former, tekniker, funktioner* och *material* som *idéer*. Ett bra exempel på *en idémässig hybrid* är den köpta mansstrumpa som skänktes till Länsmuseum Halmstad av ett dödsbo under 1990-talet. Kvinnan som avlidit var änka. När mannen fortfarande var i livet lagade hon alltid hålen på hans tunna, köpta herrstrumpor. En annan metod, som den aktuella strumpan visar, var att klippa bort "sulan" i akt och mening att ersätta den med en ny. På så sätt anslöt hon sig till det äldre bruket att "förfota" strumpor genom att sticka på en ny fot på ett gammalt strumpskaf, vilket man gjorde så länge handstickade strumpor var i bruk. Idémässigt levde kvinnan kvar i den ekonomi som innebar att man ska vara rädd om tingen och laga dem för att kunna återanvända dem. Att man i samma kultur vid en given tidpunkt kan se parallella tankesystem är inte så konstigt när det rör sig om mycket sega strukturer som utgör förutsättningar för vardagslivet (jfr diskussionen i Svensson 2002). I detta fall handlar det om värderingen av ting kontra arbetstid, ett uttryck för det Bauman kallar "produktionssamhället" kontra dagens system som han kallar "konsumtionssamhället" (Bauman

2000:76). Så länge råvaror var dyrare och mer ekonomiskt värdefulla än arbetskraft, var man noga med att lappa och laga och återanvända. Detta, av ekonomiskt nödtvång, sätt att hantera ting är museernas magasin fyllda av exempel på. Sönderslagna keramikföremål hopklistrade och lagade med krampor i metall eller läder. Spruckna träföremål lagade på en mängd olika sätt. Textilier som lappats och återanvänts i t.ex. barnkläder. Idag är det arbetskraften som är dyr och råvaran billig – vi kan ersätta ting som gått sönder med nya och är t.o.m. ibland tvingade att göra det. Att reparera tv:n är dyrare än att köpa en ny. Tingens inre mening i exemplet med strumporna, är att de uttrycker en idé, ett förhållningssätt som tidigare genomsyrade hela kulturen i produktionssamhället.

Som en följd av konsumtionssamhällets idémässiga implikationer har vi idag svårt att förhålla oss till och att hantera arbetsintensiva verksamheter, t.ex. äldre tiders hantverk. De blyinfattade fönster som man kunde se under 1700- och 1800-talen, är dyra att ersätta för dagens byggnadsvårdsintresserade husägare. I samtiden utgjorde de en möjlighet att skaffa fönster på ett billigare sätt än att köpa stora glasrutor som betingade ett betydligt högre pris. Idag är det snarare de arbetsintensiva hantverken som är exklusiva och kostar mer. Byggnadsvården är ett område där dessa båda värdesystem ständigt kolliderar. Moderna byggnadsmaterial säljs med en strävan att vara underhållsfria, medan äldre byggnadsmaterial kräver en stor, tidskrävande och dyrbar arbetsinsats (schellackering och tre strykningar av linoljefärg för ett fasadarbete tar mer tid än en eller två strykningar med moderna färger och kostar därmed mer).²

Den materialmässiga hybriden å andra sidan kan exemplifieras med ting som tillverkats och brukats i en brytningstid. Ett exempel på detta är textilier som producerades bland allmogen under andra hälften av 1800-talet, när industrialismen hade börjat i Euro-

pa med textiltillverkningen i fokus. Hängkläden och drättar³ vävdes och broderades i en lokal sfär, i södra Sverige för att pryda stugan vid högtider som jul. Det handspunna och hemodlade lingarnet är det dominerande tillverkningsmaterialet både i bottenväven (oblekt) och i mönsterinslaget eller broderiet (ofta blått). När det industriellt tillverkade bomullsgarnet blev tillgängligt användes det att mönstra med på bottenväven som även i fortsättningen vävdes i lingarn. Bomullsgarnet tillät färgning med starka nyanser av anilinfärger och starkt rött blev en populär färg, ibland varvat med blått lingarn i mönstret. Man kan notera att textilierna även speglar produktionssamhällets möte med konsumtionssamhället eftersom det röda, köpta bomullsgarnet förekommer relativt sparsamt.

Ett sista exempel handlar om *en funktionsmässig hybrid*, en fin virknål i metall där det tunna skaftet gjorts grövre med hjälp av ett påsatt träskaft format som ett handtag. Virknålen är inköpt på en handarbetsaffär av det traditionella slaget, som säljer garn och mönster till stickning, virkning och broderier. Den är av så fin grovlek att man använder den till att virka med sytrådstunna garner. Ägaren och brukaren är en 18-årig gymnasieelev som underhåller sin dreadlocksfrisyr genom att använda virknålen. Han har funnit att den fungerar bättre med ett grövre skaft och att den fina kroken på virknålen är ett idealt redskap i sammanhanget. Underhållet går till så att han drar in hårstrån som spretar så att slingorna blir släta. Ändarna är ”trubbiga” eftersom hårstråna viks in och dras upp i respektive slinga. När håret växer ut vid hårbotten, virkar han in det i frisyren. Metoden och redskapet har använts av en frisör i Göteborg som tipsat honom, vilket visar på hur ett redskap kan ha skilda funktioner parallellt i olika grupper i ett samhälle, i skilda kontexter. Precis som i exemplet ovan, kan man tolka detta utifrån en annan utgångspunkt: den som handlar om hur det globala (dread-

En mycket fin virknål med förstärkt skaft av trä utgör redskapet som används till dreadlockfrisuren. Foto: Jan Svensson, Länsmuseet Halmstad.

locks) griper in i det lokala samhället och hybriden ”glokal” uppkommer.

Som framgår av exemplen ovan, kan de flesta ting dekonstrueras i en mängd olika hybrider. Samma typ av dekonstruering tillämpades i museernas och hemslöjdsrörelsens barndom kring förra sekelskiftet. Målet vid denna tid, var att nå fram till tingens äkthet och autenticitet, att urskilja de olika komponenternas respektive helhetens ursprung. Inte minst inom hemslöjdsrörelsen har detta varit viktigt för att fastställa den ”äkta” hemslöjden, den ortskaraktäristiska

Joel Shapiro visar hur han underhåller sina dreadlocks med hjälp av en virknål. När håret vuxit ut vid hårbotten, bearbetar han det med samma virknål för att få in det i slingorna. Hårbotten blir väldigt öm minst en dag efteråt. Foto: Jan Svensson, Länsmuseet Halmstad.

Frisyren på plats och en halländsk bingemössa stickad på 1970-talet, där brättet vikts ned, passar bra på vintern. Foto: Jan Svensson, Läns museet Halmstad.

slöjden som man talar om i Hemslöjdskommitténs betänkande från 1917 (*Hemslöjdskommitténs betänkande* 1918). Äktheten har i dessa sammanhang fastställts i material, teknik och form i en strävan efter en äkthet och autenticitet grundad på produktionssamhällets tillverkningsprocesser.

Tingens genus

När man närmar sig studiet av det materiella är det relevant att fundera kring tingens genus. I tyskan ingår substativen i en språklig genusordning. En jämförelse med hur vi i svenska språket betecknar ting är intressant. För även om de tyska substantivens genusbeteckning inte har en omedelbar motsvarighet på svenska, finns det ändå en ”känsla” av genus kring tingens benämningar. Denna känsla kan ibland bekräftas i t.ex. 1800-talets skönlitteratur, där man talar om tingen som hon eller han. Idag kan frågan ställas till

föremålet självt, är det bekönat eller neutralt?

Ett annat sätt att se på genus i samband med ting, är att fundera kring det materiellas ställning som kvinnligt eller manligt. Om språket speglar samhällets kulturella förhållanden, hör då det materiella till den kvinnliga eller till den manliga sfären? Hur har det sett ut i tidigare skeden och hur ser det ut i olika skikt i samhället? En vanlig metafor är att man ser det materiella som tillhörande den kvinnliga sfären: det är kvinnor som anses se till att det finns ren tvätt, som torkar näsan på snoriga barn, byter blöjor och håller undan damm och smuts. I den genusteoretiska diskussionen används denna metafor t.ex. när Jokinen och Veijola skriver i en kritisk artikel om turisten som metafor: ”(A)s every housewife knows: even carpets need to be kept on the floor.” (Jokinen och Veijola 1997:33). Det är kvinnors kulturella och samhällsliga uppgift att ta hand om det triviala och materiella i motsats till männen som ägnar sig åt andliga och intellektuella sysslor. Det är tingen som anses vara emot oss och som drar ned oss i dyn, det är å andra sidan det andliga som gör att vi lyfter som människor. Materia och natur ligger nära varandra i denna metafor, i motsats till Glassies sätt att resonera där materia/ting som något dött ställs mot natur som något levande. Motsatsen till materialitet och natur i metaforen är kultur och intellekt. Konkret ställs mot abstrakt och kvinnlig ställs mot manligt.

En mer nyanserad bild tar fasta på att alla människor har ett förhållande till tingen, även om fokus kan ligga på olika slags ting. Man kan köpa sig fri från vissa relationer med ting, medan andra ständigt är närvarande. Känslan av kläderna på kroppen finns där, även om man likt Mary i boken *Den hemlighetsfulla trädgården* (Burnett 1912) har en indisk ayah som sköter kläderna och klär en, vilket övertygande gestaltas i filmatiseringen från 1990. Kläder kan befria eller hindra rörelser och verksamheter, den känslan och upplevelsen kan Marys föräldrar inte leja bort. Kvinnan

som underordnad part i genuskontraktet kan jämföras med tjänaren som lika ofta är en man, vars uppgift är att handha livets materiella komplikationer och bereda en komfortabel väg för sin uppdragsgivare. Även om det kan finnas en arbetsdelning mellan könen, i "kvinnliga" och "manliga" arbetsuppgifter, finns det samtidigt en dold sida av arbetsfördelning. När smedens fjortonåriga dotter Anna i början av 1900-talet vässar borrh och putsammare åt stenhuggarna, är det viktigaste i sammanhanget att hemlighålla detta för basen (Fogelquist och Samuelsson 1990:306). Det är viktigt både därför att hon inte förväntas göra ett lika bra arbete som en smedmästare och för att hon är kvinna och inte förväntas behärska ett manligt yrke. Detta trots att hon så länge hon kan minnas fått hjälpa till med olika sysslor i smedjan. I ett annat exempel rörande hemvävning, hör det till männens sfär att tillverka vävstolen och dess tillbehör och till kvinnornas sfär att sköta själva vävningen och handskas med det textila materialet. Men bakom denna uppdelning finns självklart nyanser, där man gick över en officiellt konstituerad gräns och män och kvinnor kunde hjälpa varandra med sysslorna.

En tredje aspekt som jag vill beröra, handlar om tingens genusrelaterade utformning. Det handlar om vem tingen är avsedda för. Ska en kvinna, en man eller ett barn bruka det? Är det en gammal eller ung person som ska handha det? Som kvinna på en väl sorterad verktygsavdelning, är det snabbt konstaterat att en stor del av verktygen är avsedda för personer som både är längre och har större händer och starkare grepp. Detta sätt att iakttä förutsätter en funktionell utgångspunkt i synen på ting. En annan utgångspunkt ger Janken Myrdal exempel på när han undersöker insamlade och bevarade räfsor på Nordiska museet och jämför med uppgifter och upp-teckningar om dem. Det framgår då att upp-teckningarnas information står i motsats till faktiska förhållanden: räfsor tillverkade för

män är de facto inte större än de som tillverkades och användes av kvinnor (Myrdal 1998). Slutsatsen är att skriftliga källor mycket väl kan ge uttryck för en symbolisk syn på ting, snarare än en faktisk. De kan ge uttryck för en annan slags sanning och tolkning.

Även med den nyansering som Myrdals slutsatser bidrar med, är tingen utformade olika beroende på användare. Därmed kan man om man använder tingen i sig som källmaterial, dra slutsatser om deras brukare och hur de har använts. Giltigheten i detta skiljer sig beroende på om man använder produktionssamhällets eller konsumtionssamhällets ting som utgångspunkt för analysen. I produktionssamhället individualiserades tingen beroende på användaren. Till en fastighet strax utanför Halmstad hörde en stor trädgård där man odlade för att "torga" under 1900-talets första decennier. Uthuset var fyllt av trädgårdsredskap av olika slag, flera likadana men individuellt utformade. Flåhackor för barn, vuxna kvinnor och män, med slitspår på träskäften där man hållit i dem. Tjockare skaft för större händer och tunnare skaft för mindre händer. Odling för försäljning var en arbetsintensiv syssla som krävde allas medverkan. En liknande individualisering förekommer inte i en standardiserad tillverkningsprocess inom ramen för konsumtionssamhället. Den ska dock inte förväxlas med en tillverkning med ergonomiska syften. Många individualiserade redskap och verktyg är långt ifrån det vi idag förknippar med ergonomi. Man kan snarare tala om en ändamålsenlighet, där redskapet eller verktyget skall vara ändamålsenligt dels i förhållande till arbetsuppgiften, dels i förhållande till den kulturella kontexten, t.ex. till ett symbolvärde.

Ting som uttryck för flit och ordning

I det produktionssamhälle Bauman talar om var det framför allt den praktiska kunskapen som var eftersträvansvärd. Människor bedömdes utifrån sin handaskicklighet, sin flit

och sin praktiska kompetens att kunna uträtta något med sina händer. På samma sätt ansågs naturens landskap som vackert i den mån det var odlat och bar spår av människors hand och förmåga. Det fulaste landskapet var ett ofruktbart sådant. En sådan tolkning av landskap och ting förutsätter att den som tolkar har en kunskap om vad som krävs för att uppnå resultatet – det odlade landskapet eller tinget. Att man är bekant med arbetsprocessens krav och materians möjligheter och svårigheter. Att man vet hur ett väl utfört arbete känns i kroppen och i beröringen med tingen. I konsumtionssamhället å andra sidan, bedöms landskap och ting i hög grad efter visuellt grundade estetiska utgångspunkter, vilket bl.a. gör att andra sinnesupplevelser kommer i skymundan i tolkningen av tingen.

Att ting kan användas i tyst kommunikation innebär också att tingen i sig kan utgöra protester och medel för ifrågasättande. Även frånvaron av vissa ting utgör en kommentar till andra människor. Det är bl.a. så klädval och mode verkar. Jag ska här uppehålla mig vid en annan sfär, heminredning, och de korsstygnbroderier som finns i många svenska hem. Korsstygnbroderi på fint linne à la Clara Wæver⁴ eller korsstygn i ull/akrylgarn på grov aidaväv, varianterna är många. Vilken mening kommunicerar dessa? För det första flit. Den som ägnat så många timmar åt detta textila hantverk är en flitig person. Om dessutom hemmet är välstädat och välordnat⁵, uttrycker de en flit och en arbetsamhet i en vidare bemärkelse. God organisation av hemmets sysslor gör att det blir tid över för handarbete.

Så till bedömningen av själva handarbetet. Fina och jämna korsstygn visar på kunnighet och skicklighet. En jämn och fin montering skvallrar om noggrannhet. Om man dessutom har möjlighet att se på avigsidan, avslöjas den som hållit i nålen och tråden: långsgående, raka och jämna omtag i tyget utan tvärgående trådar utgör det perfekta resultatet. Om blicken vänds till de handvävda kökshand-

dukarna i linne eller halvlinne, kan man göra samma bedömning. Om avigsidan på broderier är avslöjande, är fällarna på handdukar lika avgörande. Handsyddas fällor med stygn mellan varje varptråd visar på både kunskap och flit. Kommunikationen i dessa båda exempel vänder sig till den som kan bedöma och tolka alla dessa nivåer. Därmed fungerar den bara i en given social kontext. I den textila sfären rör det sig oftast om en kommunikation mellan kvinnor där den tysta kunskapen kan uttryckas genom ett socialt godkännande snarare än genom att verbaliseras.

Flitens motsats är ofliten. Nära dessa båda ord ligger ordning och oordning som i hög grad förknippas med det materiella. Det är tingen som ska ordnas, skötas och kanske rengöras och lagas. Att vi har fler ting att hålla reda på i vår tid och i det västerländska välfärdssamhället, vittnar inte minst inredningstidskrifterna om. Både i böcker, i tidskrifter och på tv kan man få tips på hur man ordnar mer och bättre plats för allt som finns i ett hem, vare sig man är en samlare eller en som rensar ut. Även i vår kulturs syn på ordning och oordning finns en inbyggd bild av vem som ordnar vad, kvinna eller man. Det är kvinnor som får tips om hur mattor ska tvättas eller fläckar tas bort. Det är männen som man anser bör behärska den tekniska sfären. Det är också män som får epitetet ”han har tummen mitt i handen”.

Att ta ting på allvar

Att använda ting som ett källmaterial av samma dignitet som det skrivna ordet är en självklarhet för arkeologer, som undersöker tider då det inte fanns något skriftspråk. Henry Glassie menar att om man bara tar det skrivna ordet på allvar, leder detta till att stora delar av världens hittillsvarande befolkning inte tas på allvar och lämnas utanför vetenskapliga studier (Glassie 1999:30). Han fortsätter: ”Seeking understanding from those who did not write, as well as from those who did, we

are faced with uninscribed artifacts, with landscapes, settlements, and buildings, [...]. History becomes a kind of archaeology” (a.a. 1999:31).

Att använda ting som källmaterial på det sätt som Glassie förespråkar, är något som hör samman med den museianställdes yrkesroll. Det är människors fysiska lämningar som utgör stommen i verksamheten: i samlingar och i utställningar. Det är med hjälp av fysiska lämningar berättelser om historia och samtid gestaltas, i breda svep eller utifrån detaljer relaterade till de konkreta föremålen.⁶ I vissa funktioner arbetar man nära samlingarna vilket gör att man blir väl förtrogen med dessa. Det ligger i yrkesrollen, både i utställningsarbete och i arbete med samlingar, att ta föremålen på allvar och att undersöka dem och koppla dem till en större kontext.

Vad händer då om man inte tar ting på allvar? Bo G. Nilsson, intendent på Nordiska museet, har vid olika föreläsningstillfällen pekat på vad detta kan leda till. Hans utgångspunkt och exempel gäller Karin Johannissons studie *Den mörka kontinenten*, som på ett mycket intressant och tankeväckande sätt tar upp synen på kvinnor och kvinnors sjukdomar i det sena 1800-talets borgerliga idévärld och samhälle. Borgerliga kvinnors ”hysteri” och förmåga att svimma samt deras diffusa underlivslidande diskuteras och sätts i sitt sammanhang. Vad Karin Johannisson däremot inte har gjort, är att se på tingsliga orsaker till de kroppsliga symptomen. I det sena 1800-talet fanns en debatt kring det kvinnliga modet och vad det gjorde med kroppen. Det var framförallt korsetten och den snörda midjan som stod i fokus och som ansågs ha skadliga verkningar, med just de symptom som Johannisson skildrar i sin studie. Som ett svar på det man i samtiden uppfattade som ett problem, skapades en kvinnlig reformdräkt efter engelsk modell (*Reformdräkten* 1885). Författarinnan Victoria Benedictsson skriver den 5/11 1884 till sin

författarkollega Axel Lundegård i ett samtal om likställighet mellan könen:

Jaså. Det skulle vara därför att männen äro friskare än kvinnorna. Nej tack. Du har rätt i en del, men inte helt. Det kommer mycket annat till. Snörliv – de ha ingen aning om, hur det fördärvar, och vad det fördärvar, ty sin egen kropp känna de icke. Och så höga klackar som sitta mitt under foten istället för under hälen, där de borde ha sin plats; kroppens onaturliga hållning vid den uppstyltade gången framkallat underlivslidande. Så alla kakor och konfektyrer, så ett innesittande levnadssätt utan tillräckligt varken kropps- eller själsarbete, så läsningen av sliskiga romaner, vilka endast väcka ett pjunkigt drömliv, ingen eftertanke (5/11 1884, Benedictsson 1928: 259).

Frågan är om inte Johannissons genomlysande och intressanta analys sett något annorlunda ut om hon tagit hänsyn till dessa materiella aspekter som liksom texter är uttryck för kultur- och tidssammanhang. Med det materiella som utgångspunkt i detta sammanhang lyder relevanta frågor: Vad gör kläderna med kroppen? Hur uttrycks genus genom kläder på ett djupare plan än det rent visuella? Vad innebär klädbruket för människans uppfattning om sig själv och om omgivningen? Kläder och mode är i hög grad avgörande för kroppens rörlighet och ett tydligt uttryck för vad som går an och vad som inte går an. En vanlig tanke rörande mode och klädbruk är att 1940-talets kvinnliga mode anger rörlighet och frihet: kvinnan som ersättare för mannen i samhällsmaskineriet när så många män var ute i krig. 1950-talets kvinna kan å andra sidan knappt röra sig i sina åtsittande kläder och höga klackar på skorna. Hennes plats är nu i hemmet eftersom mannen ska återta sin position i arbetslivet. Vår tids bärare av baggy pants⁷ har en karaktäristisk struttande gång och stora svårigheter att gå i trappor. Tillskärningen bygger på att grenen är långt ner på låren vilket omöjliggör längre kliv. Vet man inte detta och bara ser gångstilen, kan man undra varför unga människor rör sig på

detta märkliga sätt. Ett sista exempel gäller 1970-talets smala mode i tjockt och starkt jeanstyng med stark appretur. En storlek för små skulle byxorna vara och tyget var så starkt att det inte gav med sig utan skar in i kroppen. Detta ledde till att många pinades av magont. Dagens trånga och kropps nära mode bygger istället på att alla tyger är elastiska och innehåller några procent stretchtrådar. Rörligheten begränsas inte.

Tingens källvärde

Tingen kan ha ett alldeles eget källvärde, som jag visat genom flera av artikelns exempel. Det materiella kan utgöra ett korrektiv och något som kan ge andra upplysningar än det skrivna ordet. Detta är inte minst av värde i historiska studier. Hur detta kan gå till och hur relationen mellan det skrivna ordet och tingen ser ut, exemplifieras med Pehr Osbeck och hans beskrivning av avsalustickningen i södra Halland i slutet av 1700-talet (Osbeck 1922). Osbeck var en av Linnés lärjungar som deltog i långväga expeditioner utomlands vilka han också skrev om i flera samtida verk. Tillbaka i Sverige utsågs han till prost över Laholms prosteri, en fattig syssla som innebar ett hårt slit. Under tiden som prost förde han kontinuerligt anteckningar i Linnés anda över både djur, natur och människor och näringar. Den som är intresserad av avsalustickning och stickningens historia i Sverige kan inte lämna Osbeck därhän. Han tar upp frågor som rör både teknik, utförande, omfattning och betydelse av avsalustickningen. Iakttagelserna går så långt att han gör en tydlig beskrivning av hur en strumpa stickades:

Strumporne stickas mycket löst af groft garn, kanske åfta mer vårdzlöst än det märkes efter valkning. Uti en ovalkad strumpa har jag fyllt över 7 kappar råg. En strumpa bör hålla i vidden 132 maskor, 33 maskor på hvarje strumpsticka och 346 gånger i längden, utom hälen eller 8 knok. Et knok mätes ifrån det yttersta af längsta fingret til dess nedersta led eller knota utan på handen (a.a.1922:93f).

Som stickkunnig skulle jag inte kunna sätta mig ned med strumpstickor och garn och sticka efter denna beskrivning. Det är alltför många detaljuppgifter som saknas. När jag däremot får ett par strumpor i min hand som stickats för avsalu, kan jag jämföra med Osbecks uppgifter. Och det visar sig att dessa är mycket exakta. Måtten stämmer, antalet maskor och genomförandet stämmer. Med strumporna i handen kan jag se hur dessa med hjälp av intagningar och utökningar anpassats till benens form. Jag kan se hur man tekniskt löste hälens stickning, om det är lätt att sticka om den när den slitits ut och om man kan sticka på en ny fot när den ursprungliga är förbrukad och bortom stoppningens möjligheter (den ovan nämnda förfotade strumpan). Hur ullen känns och verkar kan jag bedöma samt den tekniska skickligheten hos den som stickade. Det var kanske inte ens samma person som stickade båda strumporna. Listan på analysmöjligheter kan göras längre, men poängen är att tingen i sig i detta fall bekräftar iakttagarens exakthet och att detta också medverkar i bedömningen av källvärdet i sin helhet i Osbecks skrifter.

En annan dimension av exemplet avsalustickningen i södra Halland gäller de arbetströjor man tillverkade och sålde till förläggare som i sin tur sålde dem vidare till en vida spridd kundkrets. Jag har tidigare analyserat tre avsalustickade tröjor i Kulturen i Lunds ägo och genom detta i själva tröjornas utförande kunnat bekräfta den produktionsordning som enligt uppteckningar var giltigt (Johansson-Palmsköld 1989). Tröjorna stickades i tre delar: en bål och två ärmor. På en av tröjorna kan man tydligt läsa av att tre olika personer har stickat de tre olika delarna. Dessutom att en av ärmarna är stickad av en nybörjare som ännu inte lärt sig att hålla mönstertrådarna tillräckligt löst på avigsidan så att resultatet blir slätt på framsidan. Här har vi alltså två exempel på hur det materiella kan visa hur det historiska föremålet faktiskt såg ut och hur

resultatet blev av den produktionsordning som rådde. När man har konstaterat detta kan analysen fördjupas kring arbetsprocesser, tolkningar och betydelse eller vilka frågeställningar man nu är intresserad av att tackla.

Att göra ting

När man arbetar med historiskt material av fysisk karaktär är det inte ovanligt att det handlar om fragment och spillror av en helhet. Framför allt arkeologer får nöja sig med detta och därifrån tolka och utläsa mening. En väg att göra detta är att rekonstruera för att praktiskt pröva olika material, former, tekniker och användningar. Görandeperspektivet kräver ett hantverkskunnande och samtidigt en vilja att vetenskapligt verbalisera processen, att i ord uttrycka vad handen erfar i form av begränsningar och möjligheter i teknik och material⁸ (jfr t.ex. Cooke, Christiansen och Hammarlund 2002). Relevanta frågor är varför man använder en viss teknik, vilka fördelar det finns med den samt hur materialet är beskaffat?

En annan typ av görandeperspektiv presenteras i det mycket stora intresset för rollspel bland unga. De historiska rollspelen, som ofta tar sin utgångspunkt i medeltiden, syftar i hög grad till en rekonstruktion av tingen. Den ivrige och intresserade rollspelaren lägger ned mycket tid och pengar för att sy sin egen dräkt i de rätta materialen och för att köpa in de rätta attributen till sin karaktär. Lotten Gustafsson skriver om detta i sin avhandling om medeltidsveckan i Visby, då hon menar att ”rummets och tingens närvaro och varaktighet möjliggör en symbolisk beröring över tid där kroppen är ett medium” (Gustafsson 2002:107). Från en ung vän som huvudsakligen spelat teater, har jag fått bekräftat tingens värde i rollspelen. Man kan inte som i teater, låtsas att man dricker ur en osynlig bägare. Den i sammanhanget korrekta bägaren måste finnas och innehålla rätt dryck. Det är inte gestaltandet av personer och relationer

i teaterns mening som är det centrala, utan snarare rekonstruktioner med stora möjligheter att forma en karaktär och föra handlingen framåt med hjälp av intriger. Fokuseringen vid tingen återkommer också i den virtuella världen, där datorspel om t.ex. andra världskriget visar vapen från tiden som det i realtid tar tid att ladda om innan det är dags att skjuta.

En viktig fråga är hur tingen är formade och varför. Det är lätt att utifrån vårt samtida perspektiv tänka funktionalistiskt och rationellt när vi talar om form. Som tidigare framgått behöver inte alls formen hänga samman med den optimala funktionen i vår moderna mening. Frågan är snarare hur människor faktiskt förhåller sig till ting, vad de gör med tingen och vad det betyder. I ett historiskt perspektiv kan man tala om att analysera spår av bruk. I ett samtida perspektiv kanske det är formgivarens fråga hur man kan påverka människors agerande utifrån tingens utformning som ställs (jfr Latour 1998).

Avslutning

Den svenska etnologiska forskningstraditionen hänger intimt samman med framväxten av ett museiväsende med Skansen och Nordiska museet i Stockholm som ett nav och en förebild. Tanken att samla in materiell kultur tillsammans med uppteckningar och svar på frågelistor innefattade också en uppfattning att det insamlade materialet skulle bearbetas och beforskas. Avhandlingar och andra vetenskapliga texter producerades med samlingarna som en utgångspunkt. Att det vetenskapliga samhället och museernas samlingar och behov av kunskap hängde intimt samman, är inte minst tidskriften *Rig* ett exempel på. Efterhand bröts den ömsesidiga symbiosen och de samlingar som museerna fortfarande förvaltar och utvecklar, kom allt mer att brukas för utställningar och publikt arbete och inte för vetenskaplig forskning. Eftersom jag under lång tid arbetat vid läns museer och nu ingår i Nordiska museets forskarskola, har

jag ofta funderat på hur man på ett nytt sätt ska kunna angripa frågor rörande materialitet. Vad står det materiella för? Hur kan man tolka det? Hur används det i människors vardag? Hur ser förändringar ut över tid rörande dessa frågeställningar? osv.

Genom denna artikel har jag fått möjlighet att undersöka några nya vägar att närma mig frågor rörande materialitet, flera av dem värda att pröva och utveckla vidare. En grundsyn, som Glassie företräder och som jag delar, är det materiella som det som utgör stabiliteten i den mänskliga tillvaron. En annan intressant vinkel är det materiella som en del i en tyst kommunikation mellan människor. Sammankopplat med tankarna om en tyst kunskap i görandet, lyfts det som sällan verbaliseras fram som en väsentlig del i alla kulturer.

Miller pekar på tingens betydelse för människor. En andra aspekt handlar om vad människor egentligen gör med tingen de omges av/omger sig med. Till detta kan fogas vad människor uttrycker med hjälp av ting och hur detta uppfattas, hur ting kan användas som protest och utmaning av gränser. Alla tre aspekterna är framkomliga vägar för en etnolog, å ena sidan handlar de om vad människor tänker och å andra sidan om vad de gör.

Anneli Palmsköld, doktorand
Halmstad

Noter

- 1 En polarisering mellan natur som något levande och ting som något icke-levande, utesluter inte att även natur kan vara ett ting som byggs, arrangeras och omordnas.
- 2 Detta är den bakomliggande orsaken till länsstyrelsernas möjligheter att ersätta antikvariska överkostnader i samband med renoveringar av kulturhistoriskt intressant bebyggelse.
- 3 Hängkläden och drättar utgör här benämningar på en typ av folkliga textilier som hörde till inredningen av boningshus. De hängdes upp för att pryda väggar och hyllkanter vid högtidliga tillfällen.

- 4 Clara Wæver är ett företag som tidigare hade sin affär på Ströget i Köpenhamn. Företaget tillhandahöll handarbeten av olika slag, där broderier dominerade. Framför allt associerar man Clara Wæver med är fina korsstygnbroderier med växtmotiv i många färgnyanser, mycket tidsödande att brodera.
- 5 Att ha ett välstädat hem ser jag som en del av en norm som under 1900-talet har använts för att definiera kvinnor och deras livsinnehåll och värde i olika sociala grupper, antingen man städade själv eller har betalat någon annan för att göra det.
- 6 Ordet "föremål" är en fackterm som används på museer för att beteckna ting i samlingarna.
- 7 Stora, pösiga jeans med lågt skuren gren och långa ben. Används av många hiphopare.
- 8 Verbaliserandet kan stå i konflikt med den tysta kunskapen som också är en dimension av "görandet", där många av dagens hantverkare ser det icke-verbala som en viktig ingrediens i yrkeskunnandet. Man ska inte tala om sin kunskap.

Litteratur

- Bauman, Zygmunt 2000: *Globalisering*. Lund: Studentlitteratur.
- Benedictsson, Victoria 1928: *Dagboksblad och brev, samlade till en levnadsteckning av Axel Lundegård*. Första bandet. Stockholm, Albert Bonniers förlag.
- Burnett, Frances Hodgson 1912: *Den hemlighetsfulla trädgården: en bok för stora och små*. Stockholm: Fahlcrantz.
- Clifford, James 1997: *Routes, Travel and Translation in the Late Twentieth Century*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Cooke, Bill, Christiansen, Carol och Hammarlund, Lena 2002: Viking woollen square-sails and fabric cover factor. *The International Journal of Nautical Archaeology* 2002.
- Fogelquist, Ruben och Samuelsson, Carl-Olof (red.) 1990: *Handens arbete i Halland förr och nu*. Örkeljunga: Zettern.
- Friedman, Jonathan 2002: From Roots to Routes. Tropes for Trippers. *Anthropological Theory*, vol. 2 (1):21–36.
- Glassie, Henry 1999: *Material culture*. Bloomington: Indiana University Press.
- Gustafsson, Lotten 2002: *Den förtrollande zonen. Lekar med tid, rum och identitet under medeltidsveckan i Visby*. Nora: Nya Doxa.

- Hemslöjdskommitténs betänkande avgivet den 10 december 1917:I–II*. 1918. Stockholm: P.A. Norstedt & söner.
- Johannisson, Karin 1994: *Den mörka kontinenten: kvinnan, medicinen och fin-de-siècle*. Stockholm: Norstedt.
- Johansson-Palmsköld, Anneli 1989: Tre halländska bingetröjor. *Kulturen* 1989.
- Jokinen, Eeva och Veijola, Solie 1997: The Disoriented Tourist: The Figuration of the Tourist in Contemporary Cultural Critique. I: Chris Rojek & John Urry (red.): *Touring. Transformations of Travel and Theory*. London: Routledge.
- Latour, Bruno 1998: *Artefaktens återkomst: ett möte mellan organisatinteori och tingens sociologi*. Stockholm: Nerenius & Santérus.
- Miller, Daniel 1998: *Material cultures: why some things matter*. London: UCL Press.
- Myrdal, Janken 1998: Räfsan – att återvända till allmogens föremål. *Saga och sed* 1998, s. 29–48.
- Olsen, Björnar 1997: *Fra ting til tekst. Teoretiska perspektiv i arkeologisk forskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Osbeck, Pehr 1922 (1796): *Utkast til beskrifning öfver Laholms prosteri*. Lund: Gleerups förlag
- Reformdrägten. En bok för qvinnor skriven af qvinnor*. 1885. Stockholm: Looström & Komp.
- Svensson, Birgitta 2002: Etnologin mellan kulturhistoria och samtidsanalys. *RIG* 2002:2, s. 65–72.

Summary

The Meaning of Things

The starting point of the discussion is that artefacts have a great importance in the everyday life of people and in the building of culture, an importance that is seldom articulated. It is perhaps the artefacts – the material objects, in a wide context, that stand for stability in people's existence, that together with events, stories and relations help people to orient themselves. The artefacts can create meaning in an existential sense. They can remind us in a positive way of friends and relatives, as well as in a negative way of painful events. The artefacts are used for stating different identities, and communicating these to the world.

A term often used when analyzing artefacts is "hybrid". The term is a useful analytical tool when it comes to fieldwork dealing with materiality. A discussion about hybrid objects or artefacts often leads to questions concerning authenticity, where in many cases the local and traditional (object) is given status of being the most authentic, and therefore the most

desirable. The local is in these cases considered stationary, in opposition to the global characterized as mobile.

Reflecting on the importance of artefacts includes reflecting on the gender of artefacts. The gender every artefact has in a given context generates consequences for the interpretation and the position in context or event. The individual object reflects the question of gender affiliation. A common cultural metaphor is that of women taking care of the trivial and material, opposed to men dealing with spiritual and intellectual activities.

The artefacts play an important role when it comes to the silent communication constantly taking place between people, in room-based events where they (the artefacts) are situated. Bringing communication to work, it is necessary that all involved know the language or the cultural codes. The most common example of silent communication is the communication taking place via clothes and fashion, being on display on a public arena.